

TÜRKÇE VE DİL BİLGİSİ

FİLLER - EK FİİL - FİİLİMSİ-2

FİLLER - EK FİİL - FİİLİMSİ

FİLLER (EYLEMLER)

- ⦿ Varlıkların hareketlerini, işlerini, onlarla ilgili oluşları kip ve kişiye bağlı olarak anlatan sözcüklere fiil (eylem) denir. Fiilleri diğer sözcük türlerinden ayıran en önemli özellik; iş, oluş ve hareket bildirmeleridir.
- » gel-, git-, kaz-, gül-, koş-, otur-, ağla-, seç-, sız-, uyu-, kaçır-, kaldır-, taşın-, saydır-, oturt-, kurtar-, kaynaş-, yazıl-...

ANLAMLARINA GÖRE FİLLER

- ⦿ Türkçede fiiller, anlamlarına göre iş (kılış), durum ve oluş eylemi olmak üzere üçe ayrılır.

Kılış (İş) Fiilleri

- ⦿ Öznenin yaptığı işten, öznenin dışında başka bir varlığın da etkilendiği fiillerdir. Kılış fiilleri "Ne?", "Neyi?" ve "Kimi?" sorularına cevap verebilen fiillerdir yani nesne alabilen fiillerdir.
- » yaz-, aç-, taşı-, dök-, sat-, kır-, anlat-...

📌 NOT

- ✓ İş fiillerinde cümlede nesne bulunmasa dahi yüklem, “Ne?, Neyi?, Kimi?” sorularına cevap verir. Yani fiilin nesne alması değil, nesne alabiliyor olması önemlidir.
- ✓ Bir fiilin başına “onu” ifadesi getirildiğinde ifade anlamlıysa fiil nesne alabilir, anlamsızsa fiil nesne alamaz.

Durum Fiilleri

Herhangi bir varlığın içinde bulunduğu hâli (durumu) anlatan fiillerdir. Bu fiiller “Neyi?” ve “Kimi?” sorularına cevap vermez, yani nesne alamaz. Genellikle öznenin kendi iradesiyle bazen de iradesi dışında gerçekleştirdiği eylemlerdir. Bu fiillerde öznenin yaptığı işten etkilenen bir varlık yoktur.

» gül-, otur-, dinlen-, sus-, uyu-, uyan-, otur-, yat-, uzan-, sevin-...

Oluş Fiilleri

Herhangi bir varlıkta irade dışı meydana gelen, zaman içinde kendiliğinden gerçekleşen değişikliği anlatan fiillerdir. Oluş fiilleri "Neyi?, Kimi?" sorularına cevap veremez yani nesne almaz.

» uza-, sarar-, acık-, büyü, yaşlan-, sol-...

FİİL ÇEKİMLERİ

⦿ Fiillerin fiil çekim eklerini alması, o fiillerin çekimlendiğini belirtir.

KİP EKLERİ

⦿ Fiillerin bir işi, oluşu veya hareketi anlam ve zaman bakımından ortaya koymasını sağlayan eklere kip denir. Kip ekleri iki başlıkta ele alınır.

Haber (Bildirme) Kipleri

⦿ Fiillere zaman anlamı katan kiplerdir. Bu kipler; bir işin, oluşun ya da durumun hangi zamanda yapıldığını yansıtır.

Görülen (Di'li) Geçmiş Zaman:

- ⦿ Eylemin yapıldığını anlatmakta kullanılır. Söz söyleyen kişi, eylemi ya gerçekleştirmiş-tir ya da eylemin yapılmasını gözlemlemiştir. Diğer adı bilinen geçmiş zamandır.
- ⦿ Bu zamanı bildiren ekler: -dı/-di/-du/-dü/-tı/-ti/-tu/-tü
 - » Köşebaşında korkunç bir kaza oldu.
 - » Anahtarımı unutunca kapıda kaldım.

Duyulan (Miş'li) Geçmiş Zaman:

- ⦿ Olayı anlatan kişinin, eylemin yapılmasını başkasından duyduğunu, öğrendiğini ifade eder. Bir diğer adı öğrenilen geçmiş zamandır.
- ⦿ Bu zamanı bildiren ekler: -miş/-miş/-muş/-müş
 - » Halam, dün akşamüzeri bize gelmiş.
 - » Geçen gün geç vakitte beni aramışsın.

Şimdiki Zaman:

⦿ İçinde bulunduğumuz zaman içerisinde yapılan işleri bildirir. Eylemin yapılışı ile anlatım aynı anda gerçekleşmektedir.

⦿ Bu zamanı bildiren ekler: -yor, -makta/-mekte

» Annem kapının önünü süpürüyor.

» Pazarda, sebzediden yeşillik alıyor.

📌 NOT

✓ “-makta/-mekte” eki de cümleye şimdiki zaman anlamı katar.

» Yağmur yağmakta.

» Rüzgâr esmekte.

Gelecek Zaman:

⦿ Eylemin gelecek zamanda yapılacağını bildirir. Anlatım önce, eylem sonra gerçekleşir.

⦿ Bu zamanı bildiren ekler: -ecek/-acak

» Gelecek hafta tatile çıkacağım.

» Yarın sınıfça pikniğe gideceğiz.

Geniş Zaman:

- ⦿ Eylemde bildirilen işin herhangi bir zamanda yapıldığı veya yapılacağı anlamını taşıyan kiptir.
- ⦿ Bu zamanı bildiren ekler: -r/-er/-ar/-ır/-ir/-ur/-ür
 - » Her sabah yürüyüş yaparım.
 - » Her gün düzenli bir şekilde dişlerini fırçalar.

Dilek (Tasarlama) Kipleri

- ⦿ Fiile gereklilik, dilek, şart, istek veya emir anlamları katan kiplerdir. Bu kiple çekimlenen sözcükler, belirli bir zaman anlamı taşımaz.

Gereklilik Kipi:

- ⦿ Bir işin yapılmasının gerekli olduğunu bildirir ayrıca bazı kullanımlarda ihtimal anlamı taşır.
- ⦿ Bu kipi bildiren ekler: -malı/-meli
 - » Sınavı kazanabilmek için çalışmalıyım. (gereklilik)
 - » Fatma, İngilizce biliyor olmalı. (ihtimal)

Dilek-Şart Kipi:

- ⦿ Cümleye dilek veya şart (koşul) anlamı katan kiptir.
- ⦿ Bu kipi bildiren ekler: -sa/-se
 - » Köye gidip o buz gibi suyu bir içsem. (istek)
 - » Spor yaparsam zayıflayabilirim. (şart)

İstek Kipi:

- ⦿ Cümleye istek, temenni anlamı katan kiptir.
- ⦿ Bu kipi bildiren ekler: -a/-e
 - » Çok yorulduk, biraz dinlenelim.
 - » Yarın çok işim var, biraz uyuyayım.

Emir Kipi:

- ⦿ Fiilde bildirilen işi "buyurma, emretme" şeklinde ifade eden kiptir. Emir kipinin belli bir eki yoktur. Ayrıca kişi kendisine ve içinde bulunduğu gruba emredemeyeceği için birinci kişili çekimleri de bulunmaz.
 - » Bu pencereleri bir saat içinde sil!

- » Okullar kapanır kapanmaz hemen köye git!
- » Çabuk burayı terk et!

KİŞİ EKLERİ (ŞAHİS EKLERİ)

⦿ Bir işin, bir durumun, oluşun kim ya da kimler tarafından gerçekleştirildiğini ifade eden eklerdir. Fiiller cümle içerisinde altı kişiye göre çekimlenir. Türkçede kişiler, tekil ve çoğul olmak üzere iki ana başlıkta incelenir. Hem tekil kişiler hem de çoğul kişiler kendi içinde üçe ayrılır:

Kişi (Şahıs) Ekleri	
Tekil Kişiler	Kişi Ekleri
1. Tekil Kişi → ben	-m, -im, -yim
2. Tekil Kişi → sen	-n, -sin,
3. Tekil Kişi → o	Eki yoktur.

Çoğul Kişiler	Kişi Ekleri
1. Çoğul Kişi → biz	-k, -iz, -lim
2. Çoğul Kişi → siz	-niz, -siniz, -iniz
3. Çoğul Kişi → onlar	-ler, -sinler

- ⦿ Kişi ekleri çekimli fiillerin genellikle sonunda bulunur ve işi yapan kişi veya kişilerin kim olduğunu belirtir.
- » Okulun önündeki öğrenciler geziye gidecekler.
 - » Bu soruyu yüz yıldır tartışıyoruz.
 - » Sorunu bilinçaltı süzgecinden geçiriniz.
 - » Onlara bu konudaki fikrimi söyledim.

FİLLERDE OLUMSUZLUK

⦿ Fiil kök ve gövdelerine olumsuzluk eki (-ma/-me) getirilerek yapılır. Olumsuzluk anlamı taşıyan bir fiilde genellikle aşağıdaki düzen söz konusudur:

fiil + olumsuzluk eki + kip eki + kişi eki

- » **sevmiyor** → (Şimdiki zamanın olumsuzu)
- » **sevmeyecek** → (Gelecek zamanın olumsuzu)
- » **sevmedi** → (Görülen geçmiş zamanın olumsuzu)
- » **sevmemiş** → (Duyulan geçmiş zamanın olumsuzu)
- » **sevmemeliyim** → (Gereklilik kipinin olumsuzu)
- » **sevmese** → (Dilek kipinin olumsuzu)
- » **sevmeyselim** → (İstek kipinin olumsuzu)
- » **sevme** → (Emir kipinin olumsuzu)

ÇEKİMLİ FİİL

⦿ Kip (zaman) ve şahıs eki almış fiillere çekimli fiil denir.

fiil kök ya da gövdesi + kip eki + kişi eki = çekimli fiil

» oku-du-m, oku-sa-k, okut - (u)yor-sun

Fiillerde Zaman (Anlam) Kayması

⦿ Bir kip ekinin; kendi anlamının, zamanının, dileğinin dışına çıkararak başka bir kip ekini kastedecek biçimde kullanılmasına fiil kiplerinde zaman (anlam) kayması denir. Bu durumda, yüklem çekimlendiği kiple yapıldığı zaman farklıdır.

» Yarın annem geliyor. (gelecek)

(Şimdiki zaman, gelecek zaman yerine kullanılmış.)

» Geceleri geç saatlerde şiir yazıyorum. (yazarım)

(Şimdiki zaman, geniş zaman yerine kullanılmış.)

» Okuldan bir ay sonra mezun oluyor. (olacak)

(Şimdiki zaman, gelecek zaman yerine kullanılmış.)

» Yarın kütüphanede buluşuruz. (buluşacağız)

(Geniş zaman, gelecek zaman yerine kullanılmış.)

» Kedicik çok acıkmış olacak. (olmalı)

(Gelecek zaman, gereklilik kipi yerine kullanılmış.)

FİLDE YAPI

Basit Fiiller

⦿ Yapım eki almamış ve diğer sözcüklerle birleşmemiş fiillerdir.

» almalısınız, okuyordu, taşıyorlar

Türemiş Fiiller

⦿ Yapım eki getirilerek türetilmiş olan fiillerdir. Türemiş fiiller, isimden türeyenler ve fiilden türeyenler olmak üzere iki başlıkta incelenir.

İsimden Türeyen Fiiller: İsim soylu sözcüklere, isimden fiil yapım eklerinin getirilmesiyle oluşan fiillerdir.

» canlan-, kana-, garipse-

Fiilden Türeyen Fiiller: Fiil soylu sözcüklere, fiilden fiil yapım eklerinin getirilmesiyle oluşan fiillerdir.

» çekil-, görün-, koştur-

⦿ Birden çok sözcüğün bir araya gelerek oluşturduğu fiillerdir. Bu sözcüklerden en az biri fiil olmak zorundadır. Bu fiiller üç grupta değerlendirilir.

» Yardımcı Fiillerle Yapılan Birleşik Fiiller

» Kurallı Birleşik Fiiller

» Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller

EK FİİL (EK EYLEM)

- ⦿ Ek eylem “i-” fiilidir. Ad soylu sözcüklere gelerek onları yüklem yapan ya da basit zamanlı fiillere gelerek onları birleşik zamanlı yapan ekler (-idi, -imiş, -ise, -dir) “ek fiil” denir.
- ⦿ Ek fiilin iki görevi vardır.

Ek Fiilin Birinci Görevi: İsim soylu sözcükleri yüklem yapmak.

- ⦿ Ek fiil, isim soylu sözcükleri yüklem yaparken dört kip ekinden yararlanır: görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, dilek-şart kipi, geniş zaman.

Ek Fiilin Görülen Geçmiş Zaman Çekimi (-idi)

- ⦿ Ad soylu sözcüklere ek fiil (-i-) ve görülen geçmiş zaman kip eki (-di) getirilerek yapılır.
 - » öğrenci **idim** (öğrenciy**dim**), öğrenci **idin** (öğrenciy**din**), öğrenci **idi** (öğrenciy**di**), öğrenci **idik** (öğrenciy**dik**), öğrenci **idiniz** (öğrenciy**diniz**), öğrenci **idiler** (öğrenciy**diler**)

Ek Fiilin Duyulan Geçmiş Zaman Çekimi (-imiş)

- ⦿ Ad soylu sözcüklere ek fiil eki (-i-) ve duyulan geçmiş zaman kip eki (-miş) getirilerek yapılır.
- » öğrenci **imişim** (öğrenciy**mişim**), öğrenci **imişsin** (öğrenciy**mişsin**), öğren- ci **imiş** (öğrenciy**miş**), öğrenci **imişsiz** (öğrenciy**mişsiz**), öğrenci **imişsiniz** (öğrenciy**mişsiniz**), öğrenci **imişler** (öğrenciy-**mişler**)

Ek Fiilin Şart Çekimi (-ise)

- ⦿ Ad soylu sözcüklere ek fiil eki (-i-) ve dilek-şart kipi eki (-se) getirilerek oluşturulur.
- ⦿ Ek fiilin şart çekimi, eklendiği sözcüğü yüklem yapmaz, ona şart anlamı katarak yük-leme bağlar.
- » öğrenci **isem** (öğrenciy**sem**), öğrenci **isen** (öğrenciy**sen**), öğrenci **ise** (öğrenciy**se**), öğrenci **isek** (öğrenciy**sek**), öğrenci **iseniz** (öğrenciy**seniz**), öğrenci **iseler** (öğrenciy**seler**)

Ek Fiilin Geniş Zaman Çekimi (-dir)

- ⦿ Ek fiilin geniş zaman çekimi "-dir" ekidir. Bu ek, isimlere eklenince ek fiil görevi üstlenir.
- ⦿ Ek fiilin geniş zaman çekiminde sadece kişi eklerinden (üçüncü tekil ve üçüncü çoğul kişiler hariç) yararlanır.
 - » öğrenciyim(**dir**), öğrencisin(**dir**), öğrenci**dir**, öğrenciyiz(**dir**), öğrencisiniz(**dir**), öğrenci**dir**ler

Ek Fiilin İkinci Görevi: Ek fiil basit zamanlı fiillere eklenerek onları birleşik zamanlı fiiller yapar.

- ⦿ Ek fiil, üç değişik zamanda basit çekimli fiilleri birleşik çekimli fiil yapar: görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, dilek-şart kipi.

Görülen g. zaman → Hikâye birleşik zaman

Duyulan g. zaman → Rivayet birleşik zaman

Dilek-şart kipi → Şart birleşik zaman

Hikâye Birleşik Zaman (-idi)

- ⦿ Basit çekimli fiilden sonra ek fiilin “-idi” şekli getirilerek yapılır.
- » Evdeki eşyaları bodruma götürecekti.
- » Her sabah düzenli bir şekilde koşuyorduk.

Rivayet Birleşik Zaman

- ⦿ Basit çekimli fiilden sonra ek fiilin “-imiş” şekli getirilerek yapılır.
- » Sizinle akşamüzeri konuşmalıymışız.
- » Orçun da resim kursuna gidecekmış.

Şart (Koşul) Birleşik Zaman

- ⦿ Basit çekimli fiilden sonra ek fiilin “-ise” şekli getirilerek yapılır.
- » Yemeğini yemezsen tablette oyun oynayamazsın.
- » Temeli sağlam yapmazsan bu kule iki güne çöker.

EK FİİLİN OLUMSUZU

- ⦿ Ek fiille çekimlenmiş isim soylu sözcükler "değil" sözcüğüyle olumsuz yapılır.
 - » Çocuksa → Çocuk **değilse**
 - » Öğrenciyim → Öğrenci **değilim**
- ⦿ Ek fiille çekimlenmiş birleşik zamanlı fiillerin olumsuzu ise "-ma/-me" ekiyle yapılır.
 - » Geliyormuş → **Gelmiyormuş**
 - » Gelecekmiş → **Gelmeyecekmiş**
 - » Gelseymiş → **Gelmeseymiş**
 - » Gelmeliydim → **Gelmemeliydim**

FİİLİMSİ (EYLEMSİ)

- Fiil kök veya gövdelerinden belli eklerle türetilerek isim, sıfat ve zarf olarak kullanılan sözcüklerdir.
- Bunlar artık fiil olarak kullanılma özelliğini kaybettikleri için fiil çekim eklerini (olumsuzluk eki hariç) alamaz, isim çekim eklerini alabilir.
- İsim, sıfat ve zarf (tümleci) olarak kullanılır, yan cümlecik kurarlar.
- Ek fiil alarak yüklem olurlar ve bu durumda isim cümlesi oluştururlar.
- Fiilimsiler üçe ayrılır.

İSİM-FİİL (AD-EYLEM)

⦿ Fiillere (basit, türemiş, birleşik) getirilen “-ma, -ış, -mak” ekleriyle yapılır. Türetilen bu kelimelere mastar türetmede kullanılan eklere mastar eki denir.

- » Bir **bakış** uğruna nice devletler yıktık bu alemde.
- » Açık oturumdaki **konuşma**, gecenin geç saatlerine kadar devam etti.

📌 NOT

✓ Bazı eylemler, isim-fiil eklerini alarak bir varlığın adı olur. Kalıcı nesne, yer, iş veya kavram adı olduklarından artık isim-fiil olarak kullanılmaz.

- » dondurma, danışma, kavurma; alışveriş, gösteriş, direniş; çakmak, yemek, ekmek

📌 NOT

✓ İsim-fiil eki olan “-ma/-me” ile olumsuzluk eki olan “-ma/-me” karıştırılmamalıdır.

SIFAT-FİİL (ORTAÇ)

⦿ Fiil kök veya gövdelerinden “-an, -ası, -mez, -ar, -dik, -ecek, -miş” ekleriyle türetilip sıfat görevinde kullanılan sözcüklerdir.

- » Hep **bilinen** şeylerden bahsetti durdu.
- » **Kırılmalı** eller çocuğuma zarar vermiş.

- » **Dönülmez** akşamın ufkundayız, vakit çok geç.
- » **Koşar** adım eve gitti, sonra da hemen yattı.
- » Koca şehirde bir tek **tanıdık** insan yok.
- » **Çözülemez** bir sorun yoktur.
- » Bugüne kadar **görülmemiş** bir haksızlık var ortada.

📌 NOT

- ✓ “-ecek, -miş, -dik, -ar” ekleri, zaman (kip) ekleri olarak da kullanılmaktadır. Bu ekler sıfat-fiil ekleriyle karıştırılmamalıdır.
- 🕒 Sıfat-fiil ekini alan bazı sözcükler, fiilimsi özelliğini kaybederek bir nesne veya kavram adı olabilir.
- » **Geçmiş**i fazla kurcalamasın.
- » Piknik için **içecek** almayı unutmayın!
- » Köyümüzün yanındaki **çağlayan** gürül gürül akıyor.
- » **Açacak** olmadığı için gazozu içemedim.
- » Bu **dolmuş**, doksan sekiz model gibi duruyor.

NOT

✓ Sıfat-fiiller kendilerinden sonra gelen isimleri niteler. Bazı durumlarda ise bu isimler düşer ve fiilimsi adlaşır. Buna **adlaşmış sıfat-fiil** denir. Sıfat-fiiller, bir ismi nitelemediğinde veya isim çekim eki aldıklarında adlaşmış sıfat-fiil olur.

» Seven almaz, isteyen alır.

seven insan isteyen insan

» Gelen gideni aratırmış arkadaşım!

gelen insan giden insanı

ZARF-FİİL (BAĞ-FİİL, ULAÇ)

⦿ Fiil kök ve gövdelerinden "-madan, -arak, -ken, -meksizin, -ınca, -ıp, -cesine, -dikçe, -esiye, -a ... -a, -r ... -maz, -alı" ekleriyle türeyen ve cümlede zarf olan sözcüklerdir.

» Hiç **düşünmeden** soruların cevaplarını verdi.

» Annesine doğru **koşarak** gidiyordu.

» Şimşekler **çakarken** dışarıda, insanlar kaçıyordu.

» **Uyumaksızın** on iki saat çalıştılar.

- » Kış **gelince** kayak sezonu başladı.
- » Çilekler **çıkınca** reçeller devri de başlar.
- » Güllere **bakıp** bülbüllerin durumunu tahlil ediyor.
- » Fıçıyla **boşaltırcasına** yağar yağmur Hindistan'da.
- » Leylekleri **gördükçe** doğum efsanelerini hatırlarım.
- » Genç, güle oynaya evine gidiyordu.
- » Kahramanmaraş'a **varır varmaz** onları aradık.
- » **Görmeyeli** bayağı büyümüştü küçük hanım!